

CHP PARTİ MÜFETTİŞLİK RAPORLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ: BALIKESİR ÖRNEĞİ

ASSESSMENT OF THE INSPECTORSHIP REPORTS OF THE REPUBLICAN PEOPLE'S PARTY (CHP): BALIKESİR CITY SAMPLE

Serhat BAL*

Özet

9 Eylül 1923 tarihinde “Halk Fırkası” adıyla kurulan CHP, parti içi denetim mekanizmalarını güçlendirmek amacıyla ülkeyi birden fazla ilden oluşan mintika bölgelerine ayırarak 1923 yılında “Parti Müfettişliği” adıyla bir kurum oluşturmuştur. Bu kurumun önemi zamanla artmış ve etki alanları genişletilmiştir. 1932 yılında kurulan halkevlerinin de denetimini elinde tutan bölge müfettişlikleri, sadece parti teşkilatı ile değil toplumun sıkıntı ve dertleri ile de ilgilenerek bağlı oldukları bölge halkının da nabzını tutmuşlardır. Bu bölgelerden birisi olan Balıkesir ve çevresinde görevli Müfettişler de halkın nabzını tutmuşlar ve parti teşkilatına olduğu kadar, millete de fayda sağlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: *CHP, Müfettişlik, Rapor, Balıkesir.*

Abstract

The CHP, which was founded on 9 September 1923 with the name of “People’s Party”, divided the country into different regions including several provinces, and established a “Party Inspectorship” institution in order to improve intra-party inspection mechanisms. In the process of time, this institution grew in importance and its area of influence was broadened. The regional inspectorships, which were also responsible for inspecting the people’s houses established in 1932, kept their fingers on the pulse of the people living in their regions by dealing with the problems of the society as well as the party organization. The inspectors in charge of Balıkesir province and the surrounding area worked there to inspect the party organization and identify the society’s problems.

Key words: *CHP, Inspectorship, Report, Balıkesir.*

Giriş

Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyet tarihinin en köklü partisi olarak Türkiye siyasi hayatına katkıda bulunmuş ve bünyesinden birçok parti çıkarmıştır. Parti temelleri Milli Mücadele yıllarında atılmıştır.¹ Mustafa Kemal, ilk olarak 6 Aralık 1922 tarihinde² partinin kurulacağına dair sinyalleri vermiş ve Milli Mücadelenin kadrosunu oluşturan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinden yararlanılarak oluşturulan

* Okutman, Süleyman Demirel Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, serhatbal@sdu.edu.tr

¹ Cumhuriyet Halk Partisi, ilk kurultay olarak Sivas Kongresini kabul etmekte ve CHP’nin filizlenmeye ilk olarak Sivas Kongresinde başladığını belirtmektedir. Bkz: Hikmet Bila, *CHP 1919-2009*, 4. baskı, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.14.; Aslında Mustafa Kemal 2. Kongrenin açılışında yaptığı konuşmada, Sivas Kongresi’nin Cumhuriyet Halk Partisinin 1. kongresi olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla CHP’nin 4 Eylül 1919 tarihinde gayri resmi olarak kurulduğunu da söylemek mümkündür. Bkz: Aydın Erdoğan, *Cumhuriyet Halk Partisi Tüzükleri: Dünü, Bugünü 1923-2000*, Berok Matbaacılık, Ankara, 2000, s. 17.

² Bkz: Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2006, s. 476.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunu partiye dönüştürmüştür.³ 9 Eylül 1923 tarihinde, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu tarafından kabul edilen Nizamnameyle birlikte Halk Fırkası resmen 11 Eylülde kurulmuştur.⁴ Kurulan Halk Fırkası 1924 yılında Cumhuriyet Halk Fırkasına, 1935 yılında ise Cumhuriyet Halk Partisine dönüşmüştür. 1923 seçimlerine girildiğinde dokuz temel ilke ile mücadelesine başlayan parti, kendisini 1927 yılındaki parti kurultayında cumhuriyetçi, halkçı ve milliyetçi olarak tanımlamıştır. 10 Mayıs 1931 yılındaki kurultayda ise genel olarak Kemalizm diye tabir edilen ve daha sonra 1937 yılında anayasanın 2. maddesine dahil edilen altı ilkeyi yani cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılapçılığı kabul etmiştir.⁵ 1920'lerde başlayan 'millileştirme' politikası yerini 1930'lu yıllarda 'devletçilik' politikasına bırakmış ve bu politika etkisini giderek arttırmıştır. Bunun yanında 18 Haziran 1936 tarihinden 7 Haziran 1939 tarihine kadar devam eden parti-devlet özdeşliği de giderek artmıştır. Bu süreçte İçişleri Bakanı Parti Genel Sekreterliğine, tüm illerdeki valiler de parti il başkanlığına getirilmişlerdir. Aslında yukarıda belirtilen altı ilkenin anayasaya girmesi parti-devlet özdeşliğinin net olarak ortaya konulduğunu göstermektedir. Bu minvalde, Cumhuriyet rejiminin ilkeleri ile CHP'nin ilkelerinin ayrılmaz bir bütün haline geldiği açıkça görülmektedir.⁶

1. Parti Müfettişliğinin Tarihi Gelişimi

Halk Fırkası kuruluşundan itibaren 14 Mayıs 1950'ye kadar, 27 yıllık bir dönem süresince, ülkenin "hükümet partisi" ve bazı ara dönemler haricinde "tek partisi" olma özelliğini taşımıştır. Toplum üzerinde modernleştirici bir önderlik ve merkezîyetçi bir siyaset izleyen Halk Fırkası⁷, parti içi denetim mekanizmalarını sağlamak için ise teftiş kurumu oluşturarak merkezileşme yolunda hızla ilerlemiştir. Nitekim Fırkanın 1923 Nizamnamesine bakıldığında, memleketin birden fazla vilayetten oluşabilecek mıntika bölgelerine ayrıldığı ve her mıntikanın başına da bir müfettişin getirileceği belirtilirken, mıntika müfettişinin fırka teşkilatına bağlı heyetleri ve mutemetleri de teftiş edeceği görülmektedir.⁸ Bunun yanında Halk Fırkasının 1925 yılında mevcut bulunan il, ilçe, bucak ve ocak örgütlerinin yanı sıra, ülkedeki 74 ili 14 mıntıkaya ayırması⁹ da, firkanın denetim mekanizmalarını giderek güçlendirdiğini göstermektedir. Nitekim 1946 yılında CHP Teftiş Bölgelerine bakıldığında 27 mıntika bölgesine ulaşıldığı görülmektedir.¹⁰

³ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 67-69.

⁴ Bununla birlikte fırka 11 Eylül'de kurulmasına rağmen daha simgesel bir tarih olan 9 Eylül firkanın kuruluş tarihi olarak kabul edilir. Fırkanın Genel Başkanlığına Mustafa Kemal, Genel Sekreterliğe de Recep (Peker) getirilmiştir. Bkz: Cemil Koçak, "Siyasal Tarih", *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 4. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 90.

⁵ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 472-474.

⁶ Uyar, *age.*, s.78.

⁷ Uyar, *age.*, ss.76-77.

⁸ *Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi*, Madde: 82, Ankara, 1923, ss. 13-14

⁹ Uyar, *age.*, s.77.

¹⁰ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, 490.01/6.32.1, s. 1. (Bundan sonraki dipnotlarda Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, BCA. Olarak kısaltılacaktır.); Ayrıca bkz: Ek-1

Parti müfettişlik kurumunun 1931 yılında kaldırıldığına dair bazı yorumlar mevcut olsa da, bu konu ile ilgili parti tarihçesinde herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Aksine, Fırkanın 10 Mayıs 1931’de toplanan 3. Büyük Kongresinde kabul edilen Fırka Nizamnamesinde, teftiş kurumu daha sistematik bir hale getirilmiştir. Nitekim Nizamnamenin 42. maddesinde “*fırka teşkilatının teftiş ve murakabesine umumi idare heyeti azaları memur olabileceği gibi fırka mebus veya mensupları da bununla tanzif edilebilir. Teftiş vazifeleri ve zamanları, lüzumuna göre katib-i umumilikçe tayin edilir. Bunun için bir talimatname yapılır*”¹¹ diye geçen ifadelerde müfettişlik kurumunun kaldırıldığına dair bir bahis yoktur. Fakat Hakkı Uyar, 1931 yılında aynı nizamnameyle fırkanın illerdeki temsilcileri olan ve fırka il yönetim kurullarına başkanlık eden mutemetlerin ve dolayısıyla mutemetlik teşkilatının kaldırıldığını belirtiyor.¹² Sonuç itibariyle 1931 yılında kaldırılan teşkilatın müfettişlik kurumu değil, mutemetlik teşkilatı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim günümüzde bu kurum varlığını “parti denetmenliği” adı altında devam ettirmektedir.¹³

Bu bilgilerden sonra parti teşkilatına bakmak gerekirse, CHP Beşinci Kurultayı sonrasında teşkilat yapısı şu şekilde oluşmuştur:

- a) Genel Başkanlık
- b) Genel Başkanlık Divanı
- c) Büyük Kurultay ve Umumi İdare Heyeti
- ç) Parti Müfettişleri
- d) Vilayet, kaza, nahiye, ocak kongreleri ve idare heyetleri
- e) Büyük Millet Meclisi Parti Grubu
- f) Büyük Millet Meclisi Parti Müstakil Grubu
- g) Parti Divanı¹⁴

Yukarıda bahsi geçen parti müfettişlerinin vazife ve yetkileri umumi idare heyeti tarafından tanzim ve Genel Başkanlık Divanınca tasdik edilen bir talimatname ile tayin edildiği görülmektedir.¹⁵

Parti Genel Sekreterliği zaman zaman çeşitli genelgeler yayınlarak, parti müfettişlerine uymaları gereken esasları hatırlatmış ve denetimi elden bırakmamışlardır. Parti Genel Sekreteri Erzurum Mebusu Ahmet Fikri Tüzer tarafından, 1940 yılında Parti Bölge Müfettişlerine gönderilen tamimde uymaları gereken esaslar da bu duruma örnek teşkil etmektedir. Bu tamimin orijinal metni ise şöyledir;

“...talimatname mucibince her müfettişin bölgesindeki vilayetleri sıraya koyarak senede iki defa teftiştten geçirmesi şarttır.

¹¹ Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı, Madde: 42, TBMM Matbaası, Ankara, 1931, s.10.

¹² Uyar, age., s. 247.

¹³ <http://www.chp.org.tr> Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü (madde 45).

¹⁴ CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları 1339, Ulus Basımevi, Ankara, 1939, s.26.

¹⁵ CHP Nizamnamesi 1339, Madde: 58, Ulus Basımevi, Ankara, 1939, s. 15.

Ve her teftiş neticesini talimatnamedeki teftiş planına uygun bir raporla Genel Sekreterliğe bildirmesi lazımdır.

Bundan beklediğimiz faide şudur:

Her müfettiş, bölgesindeki her vilayeti birkaç ay fasıla ile senede iki defa devir ve teftiş edebilsin. bu iki devrünü teftiş arasında geçen müddet zarfında, her vilayetteki parti ve halkevi mensubu arkadaşlarımızla fasılalı ve devamlı temaslar yaparak onlardaki çalışma farklarını daha iyi sezebilmek imkanını bulsun ve bu suretle bölgesindeki parti ve halkevi faaliyetlerinden daha randumanlı bir hız almasını temin etmiş olsun”¹⁶

Bu talimatname ile parti müfettişliğine yeni katılanlar var ise onlara işi öğretmek, müfettişlik görevini devam ettirenlere de hatırlatmak babında hazırlanmıştır. Ayrıca Genel Sekreterlik parti-halk bütünleşmesini sağlamak ve yapılan kongreler neticesinde seçimlere sağlam girmek adına, müfettişlere bazı talimatnameler göndererek dikkat edecekleri hususları belirtmişlerdir. Genel Sekreterlikten gönderilen bir tamimde geçen “Tüzüğümüz hükümleri içinde yapılacağı tabi olan bu kongrelerden partimizin yeniden kuvvet bulması bakımından çok şeyler beklemekteyiz. Gezileriniz sırasında parti arkadaşlarıyla bu yıl olan parti kongrelerinin önemi hakkında yapacağınız konuşmaların çok faydalı olacağı muhakkaktır” ifadelerinde¹⁷ yapılan ve yapılacak olan kongrelerin öneminden bahsedilmiştir. Bunun yanında, “Parti teşkilatı köylerden ve ocaklardan başlayarak kurulduğu ve temel teşkilat bu kademeler olduğuna göre köy ve ocak kongrelerine çok önem vermek zarureti meydandadır. Bu ilk kademe kongrelerinin düzgün olabilmesi ve partililerin bu kongrelerce tam bir inan ve bağlılıkla katılabilmelerini sağlamak üzere şimdiden gerekli tedbirlerin alınmasında lüzum bulunduğu şüphe yoktur”¹⁸ denilerek parti müfettişlerinin omuzlarına büyük yükler yüklenmiştir. Çünkü bazı bölgelerde teşkilat içerisinde kopuşların meydana gelmesi, Parti Genel Sekreterliğini tedirgin etmiştir. Nitekim CHP Genel Sekreteri Kırklareli Milletvekili N. Kansu’nun gönderdiği tamim bu kaygıyı ortaya koymaktadır. Tamimde

“Bazı ocaklarda son seçimler dolayısıyla hayli gevşemeler görülmüştür. İl ve İlçe İdare Kurullarımız böyle ocakların bulunduğu yerlerde sizinle istişare ederek buralarda son seçimlerde partimize bağlılığını göstermiş, çevresinde sevgi ve saygı kazanmış arkadaşlardan ve hatta vasıfları haiz oldukları halde henüz partimize yazılmamış olanlar varsa partimize yazılmaları sağlanarak bu arkadaşlardan geçici İdare Kurullarına alınması ve zaman ve üye sayısı müsait olursa bu geçici İdare Kurulları ile Kongrelerin yapılması düşünülebilir”¹⁹

¹⁶ BCA., 490.01/5.22.10; Bkz: Ek-2

¹⁷ BCA., 490.01/6.32.1, s. 11.

¹⁸ BCA., 490.01/6.32.1, s. 5.

¹⁹ BCA., 490.01/6.32.1., s.9

diye geçen ifadeler, daha öncede belirtildiği gibi halk ile kopuşun bir an önce durdurularak seçimlere güçlü bir şekilde girme düşüncesini yansıtmaktadır.

2. Parti Müfettişlik Raporlarına Göre Halkevleri ve Balıkesir çevresinde durum

1930'lu yıllarda özellikle Serbest Cumhuriyet Fırkası başarısızlığı ve devamında gelen Halk Fırkası ile halk arasındaki kopuş, devlet yönetimi tarafından bazı önlemleri de beraberinde getirmiştir. 1932'de kurulan Halkevleri kısa sürede toplum tarafından kabullenilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonlarına gelindiğinde ise 500 civarında olan halkevlerinin²⁰, halkla kopan bağları tekrar sağlamlaştırmak ve parti ideolojisinin temellerini sağlamlaştırırken halkçılık ilkesinin uygulanabilirlik sahasını oluşturmak adına önemli bir görev ifa ettiği söylenebilir. Halkevleri, merkez dışındaki vilayet ve alt idari birimlerde halk ile irtibat sağlarken, bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısına da hakim durumdaydı. Ayrıca bölgedeki fırka teşkilatının da çalışmalarını yakından takip ediyordu. Bu durum parti içi denetimde etkin rol oynayan parti müfettişlerine de yardımcı olmaktaydı.

Halkevi çalışma yılı, takvim yılı olarak kabul edilmiştir. Bu da ocak başından haziran sonuna ve temmuz başından ocak ayına kadar birinci ve ikinci altı aylık çalışma devrelerine ayrılmıştır. Halkevleri bu devre çalışmalarını altışar aylık raporlarla bildirmişler ve her altı aylık çalışmalar hakkında verilecek raporlar üç nüsha doldurulmuştur. Bir nüsha Genel Sekreterliğe gönderilirken, biri de halkevinin bağlı bulunduğu Cumhuriyet Halk Partisi Bölge Müfettişine verilmiştir. Son olarak kalan diğer nüsha ise halkevi dosyasında saklanmıştır.²¹

Parti içi denetime zaman zaman parti müfettişlerinin dışında, bölgede bulunan milletvekilleri de müdahil olmuşlardır. Böylelikle denetim mekanizması etkin çalışarak, il ve ilçe teşkilatlarında meydana gelen usulsüzlüklerin de önüne ket vermiştir. Örneğin 1940 yılında Balıkesir Milletvekili Hacim Çarıklı'nın vilayet bütçesi ve kasa defterlerindeki usulsüzlükler ile ilgili yazdığı raporla, merkez teşkilatının vilayet bütçesinden ayrılan bütçenin önemli bir kısmının kendilerine ayrıldığı ve ilçe teşkilatlarının bu sıkıntıdan dolayı özellikle halkevi giderlerinde zorlandıklarını belirterek Genel Sekreterliği uyarmıştır.²² Yine 22/3/1941 tarih ve 70 sayılı Balıkesir Müfettişi İzmir Milletvekili Dr. Mustafa Bengisu'nun yazdığı raporla, Balıkesir kazalarında (özellikle Susurluk) meydana gelen usulsüzlükler detaylı olarak anlatılmış ve bu durum karşısında usulsüzlüğe adı karışan yönetimlerden savunma istenmiştir.²³

Bu durumun dışında ülkede yapılan halkevlerinin giderleri de parti teşkilatı tarafından giderilmiştir. Fakat bazı durumlarda gelir ile gider dengesinde sıkıntılar

²⁰ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 28. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 267.

²¹ Halkevleri, Genel Sekreterliğe giden evrakların gereksiz olduğuna inanarak, bu uygulamanın kaldırılmasını, sadece raporların bölge müfettişlerine verilmesi gerektiğini, aksi taktirde uygulamanın zaman kaybı ve külfetten başka bir şey olmayacağını ifade etmişlerdir. Bkz: *CHP, Halkevleri ve Halkodalari 1932-1942*, Alaeddin Kırıl Basımevi, Ankara, 1942, ss. 24-25.

²² *BCA.*, 490.01/1574.406.1, ss.42-49.

²³ *BCA.*, 490.01/1574.406.1, ss.9-37.

çıkıştır. Balıkesir Vilayet İdare Reisi tarafından Genel Sekreterliğe gönderilen raporda, Bandırma Halkevi inşaatının, gereken paranın temin edilememesinden dolayı tamamlanamadığı ve bu durumun çözümü için gereken yardımın yapılması istenmiştir.²⁴ Bu durum Genel Sekreterlikçe Balıkesir Milletvekili Yahya Sezai Uzay'dan alınan raporla tetkik edilmiştir. Bu raporda Balıkesir vilayetinin 1940 senesi bütçesinin 1.534.066 lira olduğu, CHP vilayet teşkilatı için 45.000 lira tahsisat konulduğu belirtilmiştir. Ayrıca Gönen, Ayvalık, Edremit halkevi binalarının inşasına bu paradan yardım edileceği de ifade edilmiştir. Raporda Vali Recai Güreli'nin parti, maarif, yol işlerinde ve vilayetin diğer işlerinde gayretli çalıştığı da belirtilmiştir.²⁵

Balıkesir Valiliğinden sonra, Gümüşhane Milletvekili olan Recai Güreli²⁶, 1945 ve 1946 yıllarında yakından tanıdığı Balıkesir ve çevresinde Parti Müfettişi olarak görev yapmıştır. Görev yaptığı süre zarfında bölge ile ilgili çeşitli raporlar hazırlamış ve bu raporları Genel Sekreterliğe çeşitli zamanlarda yollamıştır. Bu raporlarda parti teşkilatının çalışmaları, sosyo-kültürel hayat, halkın dilek ve şikayetleri yer almaktadır.

Parti teşkilatının çalışmalarını yakından takip eden Recai Güreli, il merkezleri dahil müfettişlik bölgesindeki bütün ilçelerde kültürlü vatandaşların sayısının oldukça az olduğunu ve bu vatandaşlara idare kurullarında yer verilmemesinin parti çalışmalarını aksattığını belirterek bazı tekliflerde bulunmuştur. Bunlar;

- il ve ilçe kurullarında yer alan arkadaşların inhisarcılık zihniyetinden vazgeçirmek için her yıl nöbet değiştirmeye mecbur edecek tüzüğe hüküm ilave etmek,

- Genel kuruldan bu konuya ait sık sık tamimler yayarak idare kurullarının bu uğurdaki çalışma dereceleri tayin edilmek üzere yazılan tamimleri cevaplandırmaya mecbur kılmak.

- il merkezlerinde münhasır il ve ilçe idare kurulları başkanlarının her ay başında mahallinde olan partili arkadaşları halevlerinde toplayarak parti program ve prensiplerine ait konferans vermeğe ve bunun sonucu raporlamağa mecbur kılmak. Bu tarzı hareket cahil kimselerin başkanlık yerini kültürlü arkadaşlara terk etmesini sağlamak bakımından önemli olur kanaatindeyim.²⁷

Ayrıca parti mensuplarının ocak ve bucak idare kurulları hariç, il ve ilçe toplantılarını muntazam derecede yapmakta olduklarını belirten Güreli, toplantılarda gündem olmadığından genellikle meşruhat vermek suretiyle

²⁴ BCA., 490.01/1574.406.1, 1940, s. 38.

²⁵ BCA., 490.01/1574.406.1, 1940, s. 41.

²⁶ 1884 Manastır doğumlu olan Recai Güreli Rumca ve Fransızca bilip, askerlik, idare-kaymakam, Balıkesir Valisi, VII. Dönem Gümüşhane Milletvekili, VIII. Dönem Tokat Milletvekili-TBMM Başkanlık Divanı İdare Amiri- evli ve 1 çocuk sahibiyken 01.05.1960 tarihinde ölmüştür. Bkz: *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-1991*, TBMM Basımevi, Ankara, 1994, s. 137.

²⁷ BCA., 490.01/1574.406.1., ss.1-2.

yani toplantıyla ilgili açıklama ve izah yapılarak, toplantı sona eriyor. Burada yeni kurulan partilere dikkat çeken Güreli, yeni oluşumların parti tabanında da hareketlenmelere sebep olduğunu yazmıştır.²⁸ Nitekim bu oluşumlar hakkında ayrı bir bölümde değerlendirmelerde bulunulan raporda, Nuri Demirağ Partisinden ve Celal Bayar'ın parti kuracağından bahsedilirken, bu oluşumların henüz halk arasında tam karşılık bulmadığı belirtiliyor. Bunun yanında Celal Bayar'ın partisinin bazı tüccar, madenci ve bankacılar arasında olumlu karşılandığı gibi bazı milletvekillerinin de zamanla bu partiye geçecekleri raporda halkın nabzı olarak aktarılmıştır.²⁹

Güreli, ilçe kongreleri münasebetiyle partili çalışanların ve özellikle her ilçede sabahçı kahvelerine uğraması hasebiyle halkla temas ve konuşmalarında, halkın şikayetlerini dinlemiş ve not etmiştir. Bu şikayetler ise şöyledir;

- Köylü ve Halk sigaralarındaki pahalılık
- Petrol kıfayetsizliği
- Sümerbank mallarından bilhassa köylü giyimine yarar malların ve zeytinyağının pahalılığı
- Köylerde yapılmakta olan ilk okul binaları için lüzumlu kerestenin teminindeki güçlük ve pahalılık
- Mahkemeler dahil, hükümetteki işlerinin vaktinde görülmemesi ve uzaması, bilhassa uzak köylerden gelen köylülerin bu yüzden maddi zarar çekmesi
- Köy muhtarlarının kudretsiz ve beceriksiz yaşlı kimselerin elinde kalmasından dolayı köylü hukukunun korunamaması³⁰

Bu şikayetleri rapor eden Güreli, daha sonra raporunda çözüm arayışına giderek, Genel Merkeze de bu konuda dilek ve temennilerini iletmiştir.³¹

Parti Müfettişlik raporlarında bahsi geçen bir diğer konu ise halkın haber alma aracı olan gazetelerin Balıkesir ve çevresindeki durumudur. Parti ve hükümete muhalif olarak görülen ve yanlı tenkit yazdığı iddia edilen Tan, Vatan ve Yenisabah gibi gazetelerin az sayıdaki kişiler tarafından okunduğu, halk arasında daha çok rağbet gören gazetelerin Tanin, Cumhuriyet, Sonposta, Ulus gazeteleriyle Akbaba ve Karagöz gibi mizahi mecmualar olduğu raporlara yansımıştır. Gençler arasında daha çok tarihi ve edebi eserlerin rağbet gördüğü belirtilirken, Balıkesir bölgesinde gazete satışının 3.000 civarında olduğu (bu miktarın gazete bayilerinden alındığı belirtiliyor) bilinse de, bu rakamın günlük değişkenlik gösterdiği de aktarılmıştır. Bunun yanında kitap satışının ise kitapların pahalı olmasından dolayı düşük olduğu belirtilmiştir. Değişik türlerdeki kitapların aylık toplam satışının Balıkesir

²⁸ BCA., 490.01/1574.406.1., s. 5.

²⁹ BCA., 490.01/1574.406.1., s. 6.

³⁰ BCA., 490.01/1574.406.1., s. 2.

³¹ BCA., 490.01/1574.406.1., ss. 2-4.

bölgesinde 200'ü geçmediği (Gürelî bu bilgiyi kitapçılardan aldığını ifade ediyor) söylenmektedir.³²

Balıkesir ve çevresinde genç neslin kültürel anlamda gelişmesi için halkevlerinin rolü önemsenmiştir. Nitekim gençlerin halkevlerine bağlılığı da memnuniyet verici olarak ifade edilirken, halkevlerinin başına daha kültürlü ve parti bilincine sahip kişilerin getirilmesi gerektiği de dilek ve temenni olarak söylenmiştir. Bunun yanında toplumla yakından ilgilenen parti teşkilatı hayır cemiyetlerine de önem vermiş ve bu cemiyetlerle ilişkilerin samimi bir şekilde devamı konusunda teminat verilmiştir. Bunun yanında Balıkesir bölgesinde köy enstitüleri ve eğitim seferberliği ile de başarılı adımlar atıldığı da dile getirilmiştir.³³

Gürelî, bölge halkının mesleklerinin teşkilatlandırılması ve kamu yararına sunulması konusunda bazı tedbirlerin alınması gerektiğini söylemiştir. Bu uygulamayı yaparken de, Ticaret kanununun ilgili hükümlerinin yerine getirilmesi için, il valiliklerinin dikkatini çekecek tamimler yazmak ve bu işi benimsetmek gerektiğini dile getirmiştir. Bu minvalde işçi, esnaf, büyük-küçük çiftçi, tacir, sanayici ve serbest meslek erbabının işlerinin gelişiminde milli bankalarca verilmekte olan kredilerde kolaylık gösterilmesi, faizlerin azaltılması, vergi sistem ve tahakkuk işlerinde büyük hassasiyet gösterilmesi gerektiği genel merkeze iletilmiştir. Bu bilgilerin dışında bölge halkının etnik yapılanması içerisinde azınlık unsurlardan da bahsedilmiş ve Çanakkale'nin sadece iki adasında bu unsurların olduğu belirtilirken, bu ailelere Türkçe öğretimi konusunda eksikliklerin olduğu, bunların da Milli Eğitim tarafından halledileceği aktarılmıştır.³⁴

Sonuç

Türk siyasi yaşamında etkin rol oynayan ve bünyesinden birçok parti çıkaran Cumhuriyet Halk Partisi kuruluşundan itibaren sistematik bir şekilde çalışmıştır. Devlet kuran ve inkılapları gerçekleştiren parti olma özelliğine sahip CHP, 27 yıllık bir süre içerisinde (ara dönemler hariç) tek parti olma özelliğine sahip olmuştur. Bu süre zarfında halk ile bağıni koparmamaya gayret eden parti, kendi içindeki denetimini de sağlamlaştırma çabası da göstermiştir. Bu minvalde 1923 yılında oluşturulan *Parti Müfettişliği* günümüze kadar varlığını devam ettirmiş ve günümüzde de *Parti Denetmeni* olarak adlandırılmıştır.

Parti müfettişliği kurulduğu ilk yıllar itibarıyla sadece parti içi denetimle sınırlı iken, 1930'ların başından özellikle halkevlerinin açılmasından itibaren şekil değiştirerek görev ve yetkilerini arttırmıştır. Nitekim incelenen raporlarda halkevlerinin de denetimini elinde bulunduran parti müfettişleri, sorumlu oldukları bölge halkının da sorunlarını dinleyerek çözüm arayışlarına girmişlerdir. Parti Müfettişleri buldukları bölge içerisinde denetim yaparken gayri ciddi durumlar gördüklerinde de bu durumların bertarafı için mücadele vermişler ve Genel Sekreterliğe durumu arz etmişlerdir. Bu süreç içerisinde parti tabanına

³² BCA., 490.01/1574.406.1, ss. 6-7.

³³ BCA., 490.01/1574.406.1., s. 7.

³⁴ BCA., 490.01/1574.406.1., s. 7.

önem veren müfettişler eğitimsiz ve duyarsız kişilerin parti içinde yapılanmalarına da müsaade vermemişlerdir.

Parti müfettişlerinin yazdıkları raporlar ışığında bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel yanları öğrenilebilmektedir. Fakat bu durum her mıntıka bölgesi için geçerli değildir. Örneğin Bilecik raporları incelendiğinde sadece halkevi binalarının giderleri ve buna paralel bilgilerin var olduğu görülmektedir. Her ne kadar raporlar arasında farklılıklar olsa da, bazı mıntıklar hariç, incelenen bölgenin etnik yapısı, kültür durumu (okuma yazma oranı vb.), ekonomik durumu, siyasi yapılanma durumu gibi bilgiler elde edilebilmektedir. Dolayısıyla bir döneme şahitlik eden bu raporlar, Cumhuriyet tarihi kaynakları içerisinde ayrı bir yere sahiptir.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01/6.32.1.

BCA., 490.01/5.22.10

BCA., 490.01/6.32.1, (s. 5-11).

BCA., 490.01/1574.406.1, 1940, (s. 38-41)

BCA., 490.01/1574.406.1., (ss.1-49)

2. Resmi Yayınlar

Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, Madde: 82, Ankara, 1923.

Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi ve Programı, Madde: 42, TBMM Matbaası, Ankara, 1931.

CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları 1339, Ulus Basımevi, Ankara, 1939.

CHP Nizamnamesi 1339, Madde: 58, Ulus Basımevi, Ankara, 1939.

CHP, Halkevleri ve Halkodaları 1932-1942, Alaeddin Kıral Basımevi, Ankara, 1942.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-1991, TBMM Basımevi, Ankara, 1994.

3. Kitap ve Makele

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk 1919-1927*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2006.

Bila, Hikmet, *CHP 1919-2009*, 4. baskı, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Erdoğan, Aydın, *Cumhuriyet Halk Partisi Tüzükleri: Dünü, Bugünü 1923-2000*, Berok Matbaacılık, Ankara, 2000.

Karpat, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Koçak, Cemil, "Siyasal Tarih", *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980*, 4. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.

Uyar, Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1998.

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 28. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

4. İnternet

http://www.chp.org.tr/wp-content/uploads/2014/11/Cumhuriyet_Halk_Partisi_Tuzugu.pdf, Erişim Tarihi: 6 Aralık 2014.

EKLER Ek-1

C.H.P. Teftiş Bölgeleeri ve Müfettişleri				
Sıra No.	Bölge Adı	Bölge İçindeki İller	Müfettişin Adı	Seçim Yeri
1	Ankara	Ankara,Çankırı	Dr.Kemal Satır	Seyhan
2	Antalya	Antalya, Burdur	Feyzullah Uslu	Manisa
3	Aydın	Aydın, Muğla	Dr.Hüseyin Halkı Cura	İzmir
4	Balıkesir	Balıkesir, Kütahya	Recai Güreli	Tokat
5	Bursa	Bursa, Bilecik	Dr.A.Hamid Selgil	-----
6	Denizli	Denizli, Isparta	Kazım Ayçar	Isparta
7	Diyarbakır	Diyarbakır, Mardin, Urfa	H.Raşit Öymen	-----
8	Edirne	Kırklareli, Edirne, Çanakkale	Şevket Ödül	Kırklareli
9	Elazığ	Elazığ, Tunceli, Bingöl	Sadık T.İhsin Arsal	Bursa
10	Erzurum	Erzurum, Gümüşane, Erzincan	Mazfir Akpınar	Balıkesir
11	Eskişehir	Eskişehir, Niğde	Celâl Arat	Yozgat
12	Giresun	Giresun, Ordu	Şevket Erdoğan	Gümüşane
13	Hatay	Hatay, Gaziantep	Turhan Cemal Beriker	-----
14	İstanbul	İstanbul, Kırkdğ	Dr.F.Şerafettin Bürge	Kocaeli
15	İzmir	İzmir, Manisa	Dr.Kamuran Örs	İzmir
16	Kars	Kars, Ağrı	Zihni Orhon	Erzurum
17	Kastamonu	Kastamonu, Zonguldak, Sinop	A.Kemal Yiğitöğlü	Amasya
18	Kocaeli	Kocaeli, Bolu	Mittat Aydın	Aydın
19	Konya	Konya, Niğde	Kemal Çelik	Seyhan
20	Kocaeli	Malatya, Haruş	Cemal Karamağla	-----
21	Maş	Maş, Bitlis, Siirt	İnsan Nuri Olgun	Yozgat
22	Van	Van, Hakkari		
23	Samsun	Samsun, Amasya	Dr.Cemal Kazancıoğlu	Çoruh
24	Seyhan	Seyhan, Iğel	Abidin Ege	Denizli
25	Sivas	Sivas, Kayseri, Tokat	Hikmet Işık	Sivas
26	Trabzon	Trabzon, Rize, Çoruh	Kazım Okay	Giresun
27	Yozgat	Yozgat, Çorum, Kırşehir	Ziya Arınt	Yozgat

Ek-2

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

ÇÖMÜRİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

4
1721

128937
23 Mart 1940

C.H.P. Bölge Müfettişliklerinin

C.H.P. Teftiş talimatnamesinin ; her Parti Müfettişinin (Bölgesindeki Parti teşkilâtını, kazalara kadar , senede iki kere teftiştten geçireceği) hakkındaki "3" üncü maddesiyle, (Bölgeleri dahilindeki Vilâyetleri, mevsime, yolların haline ve nakil vasıtalarının vaziyetine göre, sıraya koyarak hangi Vilâyetleri hangi aylarda teftiş edeceğini plânlayıp Genel Sekreterliğe bildireceği ve teftişini bitirdiği Vilâyetin raporunu diğer Vilâyetlerin teftişini beklemeden Genel Sekreterliğe yollayacağı) hakkındaki "4" üncü maddesini ; bazı müfettiş arkadaşlarım , (Her Vilâyeti iki kere teftiş edecekler fakat, her teftiş için bir rapor değil, her Vilâyetin iki teftişinin neticesini bir tek raporla bildirecekler) tarzında anladıklarım öğrendim. Ve bu iki maddeden , kastedilen mânâyı tavzihe lüzum gördüm :

Talimatname mucibince her Müfettişin bölgesindeki Vilâyetleri sıraya koyarak senede iki defa teftiştten geçirmesi şarttır . Ve her teftiş neticesini talimatnamedeki teftiş plânına uygun bir raporla Genel Sekreterliğe bildirmesi lâzımdır .

Bundan beklediğimiz faide şudur :

Her Müfettiş, bölgesindeki her Vilâyeti bir kaç ay fasıla ile senede iki defa devir ve teftiş edebilsin . Bu iki devri teftiş arasında geçen müddet zarfında , her Vilâyetteki Parti ve Halkevi mensubu arkadaşlarımızla fasılalâ ve devamlı temaslar yaparak onlardaki çalışma farklarını daha iyi sezebilmek imkânım olsun ve bu suretle bölgesindeki Parti ve Halkevi faaliyetlerinin daha randumanlı bir hız almasını temin etmiş olsun .

Bu vesile ile sevgi ve saygılar sunar ; gözlerinizden şperim.

C.H.P. Genel Sekreteri
Erzurum Mebusu

Dr. A. F. Tuzer

490	01			5	22	10
-----	----	--	--	---	----	----